

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

— 2 —

ANTALYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

AA

ANTALYA KİTABI

Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri

—2—

Editör Yardımcıları

Demet SUSTAM

Havana KARA

Zehra SULA

Fotoğraflar

Akın ACAR

Kapak Fotoğrafı

Antalya Kaleiçi Manzarası

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya

Tel. 0332 353 62 27

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI : 44040

Baskı ve Cilt

Dizgi Ofset

Baskı Yeri ve Yılı

Konya/Eylül 2019

ISBN: 978-605-7600-40-0

Eserde yer alan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına, telif hakları ise Antalya Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. İzinsiz basılıp çoğaltılamaz ve kaynak göstermeden alıntılanamaz.

ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Yüksekalan Mahallesi, Adnan Menderes Bulvarı, Nu:20, 07310

Muratpaşa/ANTALYA

Tel: (0242) 249 50 00

A handwritten signature in blue ink, located in the bottom right corner of the page.

OSMANLI DEVLETİNİN SON DÖNEMİNDE ANTALYA'YA GÖÇLER, GÖÇ POLİTİKASI VE ŞEHİRDEKİ UYGULAMALAR

Ahmet OĞUZ*

Giriş

Göç dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının bir yerden başka bir yere gitmesidir. Ayrıca göç kişisel nedenlerden dolayı yer değiştirme de bu tanımlamanın içine girmektedir. Hatta göç diğer canlıların da örneğin hayvanların da bir yerden bir yere gitmesini de kapsar.¹ Türkler de tarihleri boyunca pek çok göç olayıyla karşılaşmışlardır. Bu bazen zorunluluklarla olduğu gibi bazen de gönüllü ve iyi bir hayat kurmak için yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de fetihlerle geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Anadolu'dan Balkanlara doğru yeni yurtlar bulmak isteyen Türk nüfus, iskân siyaseti çerçevesinde muzaffer orduları takip ederek yeni yerleşe bileceği topraklar edinmişlerdir. Anadolu'dan kitleler halinde göçler fethedilen yerlere doğru olmuştur. Yeni fethedilen yerleri yalnızca iskân etmekle kalmamışlar aynı zamanda imar ve inşa da etmişlerdir. Osmanlı orduları seferde zafere ulaştıkça Türk göçlerinin yayılma mekânları da o nispette genişlemiştir.

Fakat seferler zaferlerle değil de mağlubiyetlerle sonuçlanınca Müslüman ve Türk halkı tersine göçe başlamıştır. Önceleri Hıristiyan teb'anın yaşadığı yerler kaybedilmiş olmasına karşın oralardan tabii olarak Hıristiyan göçü olmamıştır. Bölge halkına geniş bir hoş görü sunulmuştur. Cizye ve haraç vererek dahi feodal yaşamın sürdürülmesine imkân tanınmıştır.² Göçler Müslüman nüfusun yaşadığı ilk İslam toprağı olan Kırım'ın 1783 yılında kaybıyla başlamıştır.³ Kırım'dan sonra başka Müslüman Türklerle meskûn toprakların elden çıkmasıyla yüzyıllardır o toprakları işgal eden sekene oturdukları yerlerde tutunamamışlar ve fetihlerin aksine Anadolu'ya tersine bir göç başlamıştır. Osmanlı orduları cephelerde yenilmeye başlayınca Türkler ve Müslümanlar Anadolu'ya doğru geriye çekilmişlerdir. Rusya'nın Osmanlı toprakları aleyhine büyüyerek Akdeniz'e inme çabaları arttıkça göçler de artmıştır. Devletin dağılmaya başladığı son dönemlerde ise göç dalgası büyük boyutlara ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin hızlı çekildiği bölgelerden göçler de hızlı olmuştur. Özellikle Balkanlar dikkat çekecek kadar Anadolu'ya büyük göçler vermiştir. Müslüman Türklerle meskûn olan diğer bölgelerdeki toprakların kaybıyla da her bölgeden anavatan olarak kabul edilen Anadolu'ya doğru akın akın insan seli gelmiştir. Tabii işin bir de gelemeyenler tarafı vardır. Özellikle Bulgaristan hem Anadolu'ya açılan kapı olması hem de Türk ve Müslüman nüfus bakımından yoğun olması buradaki faciayı artırmıştır. Bulgarların Osmanlı kuvvetlerinin güçsüzlüğünden yararlanarak bağımsız bir devlet kurma istekleri bu dramı artırmıştır. Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek amacıyla hedeflerine kanlı olarak ulaş-

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, ahmetoguz@nevsehir.edu.tr

¹ Saraç, Hüseyin, 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Atdeşen (Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010, *CIEPO*, Ulaslar Arası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011, Uşak, 2011, s. 1052.

² Çetin, Altan- Galip Çağ; 'Arşiv Belgelerine Göre Kosova'nın İslamlaşmasına Dair Osmanlı Uygulamaları', *Türk Tarihinde Balkanlar*, Editör: Yrd. Doç. Dr. Zeynep İskefiyeli, Yrd. Doç. M. Bilal Çelik, Yrd. Doç. Serkan Yazıcı, s. 287.

³ Uzunçarşılı, İ. Hakki; Osmanlı Tarihi Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, Cilt IV I. Bölüm, TTK Yayınları, Ankara 2007, 6. Baskı, s. 491.

mak isteyen Bulgarlar, Türk ve Müslümanları engel olarak gördüklerinden durum soy kırma dönüşümüştür. Avrupalı gözlemcilerin raporlarında katliamlar açıkça yazılmışsa da herhangi bir önlem alınmamıştır.⁴

Türkler için Bulgaristan'da artık çileli bir dönem başlamıştı. Ateşli Bulgar çeteleri planlı bir katliama girişmişlerdi. Osmanlı Devleti dar imkânlarıyla önlem almaya başlamıştı. Yeterli düzenli askeri kuvvet bulamadığı için Kafkaslardan gelen Çerkezler başta olmak üzere eli silah tutanlar silahlandırılarak Bulgar isyanı bastırılmak istenmiştir. Fakat başıbozuk olarak adlandırılan bu güçler Türk halka da zarar vermiş, zaman zaman onlara da zulümler yapılmıştır. Bu durum Bulgarların da propaganda-sıyla Avrupa kamuoyunu ayağa kaldırmak için geçerli bir sebep olarak ortaya çıkarmıştır.⁵ Bulgar çetelerin Rus desteğiyle çıkardığı isyan 18.000 kişilik başıbozuk kuvvetlerle takviye edilmesiyle bastırılabilmiştir. İsyanın bastırılmasında orantısız güç kullanılmış, hatta kimi Osmanlı memurları mahkeme yapmadan cezalar vermişlerdir.⁶ Bu ve benzer tutumlar Bulgarların 'Türkler katliam yapıyor.' Şeklinde yaptıkları propaganda sahiplerini haklı gösterdiği gibi Osmanlı Devleti'nin de yalnız kalmasına sebep olmuştur. Rusya ile başlayan savaşta bu yalnızlığın etkileri sebebiyle büyük bir mağlubiyet yaşanmıştır.

Rumeli'yi asırlardır vatan olarak bilen Türk halkı, Balkanlar'dan yalnız göç ettirmekle kalmamış, büyük bir soy kırma da uğramışlardır. Fransız ihtilalinin bir sonucu olarak ortaya çıkan mikro milliyetçilik sebebiyle Balkanlı gayri Müslim Osmanlı vatandaşları yıllardır birlikte yaşadıkları komşuları Müslüman halka saldırmışlardır. Onları göçe ya da ölüme mahkûm ederek yeni bir devlet kurma yoluna gitmişlerdir. Bu sebeple Sırpların, Herseklerin, Karadağlıların ve nihayet Bulgarların zulmünden kaçabilenler kaçmış, kaçamayanlar ise soy kırma uğramıştır. Balkan coğrafyasında Türk nüfusun bugün yok denecek kadar azlığı bunu kanıtlamaktadır. Öte yandan Türk mimarisi de Türk nüfus gibi zarar görmüştür. Beş yüzyıldan fazla Balkanlar'da hâkim olan Osmanlı Devleti'nin bıraktığı mimari kalıntı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu da göstermektedir ki Balkanlar başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hükümrancılığının sona erdiği her bölgede Müslüman Türk nüfus ile beraber Osmanlı mimarisi de kıyıma uğramıştır.

Osmanlı Devleti'nin son yüz yılında topraklarının daralmasıyla beraber Anadolu'ya göç dalgası da artarak devam etmiştir. Fetihlerin ağırlık merkezi Balkanlar olduğu için göç dalgası da o bölgeden gelmiştir. Burada ele alınan konu 1877-78 Osmanlı Rus savaşından sonra Anadolu'ya üç koldan; Balkanlar, Kırım ve Kafkaslardan gelen göçlerle bu göçlerin Anadolu'da hangi bölgeye yerleştirildikleri hususunda da yapılan çalışmalar değerlendirilecektir.

Balkanlardan Gelen Göçler

Balkanlar, Osmanlı fetihlerinin ağırlık noktasıydı. Bu yüzden Bulgaristan, daha ötede Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan Anadolu'ya ekseriyetle göç veren ülkelerdendir. Rusların baskıları arttıkça ve de Balkanlı uluslar bağımsızlıklarını kazandıkça ve sınırları genişledikçe göçler de artmıştır. Romanya'dan 1812 yılında iki yüz bin tahmin edilen insan sayısı daha sonraları gittikçe artmış, göçler Anadolu'nun her tarafına yayılmıştır. Bulgaristan'dan da 1828 yılından itibaren başlayan göçler, Bulgar zulümüyle de beraber oldukça şiddetli olmuştur. Yugoslavya'da Romanya'da olduğu gibi 1812 yılından itibaren Sırp ayaklanmalarının durumuna göre göçler başlamıştır. Yunanistan'dan ise Mora

⁴ Karpat, Kemal. H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev: Recep Boztemur, İmge Kitabevi, İstanbul, s. 221.

⁵ McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1995, 3. Baskı, s. 61.

⁶ Yetişgin, Memet; "On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Editör: Yrd. Doç. Dr. Zeynep İskefiyeli, Yrd. Doç. M. Bilal Çelik, Yrd. Doç. Serkan Yazıcı, s. 753. s. 745-770.

yarımadasında isyanın başlamasıyla göçler hatta toplu katliamlar başlamıştır. Mesela Traplıçe'de otuz iki bin Türk toplu olarak katledilmiştir.⁷ Dolayısıyla Balkanlar kaybedilmeye başlandıkça Anadolu'ya doğru yoğun bir göç dalgası başlamıştır. Tabii işin başka bir boyutu daha var ki Türkler Rumeli ve Balkanlara giderken bölge halkı çağın şartlarına göre vergilendirme ve dini özgürlükler gibi iyi imkânlarla kavuşmuştu. Türklerin yurtlarını kaybederek mağlup olarak dönmeleri ise tam bir vahşetle sonuçlanmıştır. Yerlerini yurtlarını kaybeden Türkler, Balkanlı milletlerin hem ordularının hem de çete faaliyetlerinin kurbanları olmuşlardır. Kıyımından kurtulan Türkler hem geliş yollarında hem de geldikleri yerlerde yerleşene kadar büyük kayıplar vermişlerdir. Açlık ve salgın hastalıklar katliam gibi etmenler kitleleri yok etmiştir. Bugünkü Bulgaristan toprakları bunun yaşandığı en dramatik yerlerden biridir. Rus askerleri Bulgar topraklarındaki Müslüman halkı yerlerinden etmek amacıyla bilinçli bir şekilde yerlerinden ayrılmaları için katliam dâhil her türlü baskı yapılmıştır. Ayrıca da Ruslar, Osmanlı ordusunun lojistik olarak geri dönüş ve manevra alanlarını kısıtlamak amacıyla göçü teşvik etmiştir.

Bulgarlar önceden beri giriştikleri bağımsızlık mücadelelerinde başarısız olmuşlardı. 1877-78 Osmanlı Rus savaşında ise daha organize olarak hem Rusları desteklemişler hem de yürüttükleri çete faaliyetleriyle Bulgaristan'daki Türkleri yok ederek hedeflerine ulaşmak istemişlerdir. Diğer yandan Ruslar da Bulgarları Bulgaristan'a göç ettirerek burada bir Slav birliği kurmayı planlamıştı. Bölgeye önemli Rus ajanları gönderilerek Bulgarların göçü teşvik edilmiştir.⁸ Ruslar Rusçuk ve Plevne'de Osmanlı ordusunun iyi bir savunma yapmasına rağmen bu direnci kırmışlardı. Rus orduları büyük başarılar kazandıktan sonra Sofya, Filibe ve Orhaniye yoluyla kolayca Edirne'ye ulaşmışlardı.⁹ Rus askerleri Müslüman köylerine ve göç kabilelerine acımasızca saldırmışlardı. Bu saldırılar göç olgusunu hızlandırmıştır. Aynı zamanda artan ve tren vagonlarını dolduran göç dalgası Osmanlı ordusunun hareket alanını da sınırlandırmaktaydı.

Balkanlardan gelen göç sorunu içinde Çerkesler ayrı bir yer tutmaktadır. Çerkeslerin Osmanlı hükümeti tarafından silahlandırılması ve Bulgar çetelerine karşı başıbozuk kuvvet olarak kullanılmışlardı. Silahlı Çerkes milisler Bulgarların katliamına karşılık verdikleri gibi yağma ve talan hareketlerinde bulunmaları bölgedeki Avrupa konsoloslarının raporlarında 'Türkler katliam yapıyor.' şeklinde olayın Avrupa kamuoyuna yansımaya sebep olmuştur.¹⁰

Balkanlar'dan başka Kafkaslardan da Anadolu'ya yoğun göçler olmuştur. Rusların Kafkaslarda ilerleyişi bu göçleri artırmıştır. Son dönemlerde de Ermenilerin Müslüman bölge halkına karşı sindirme, göç ettirme ve hatta katliama kadar varan şiddet eylemleri sebebiyle bölge Kafkaslardan iç taraflara doğru göçler olmuştur. Kırım Savaşı başta olmak üzere Ruslarla yapılan bütün savaşların sonunda Çerkesler başta olmak üzere Rus orduları önünden kaçan bölgenin Müslüman halkı Osmanlı topraklarına sığınmıştır.

Kafkaslardan Gelen Göçler

Osmanlı Devleti'nin ağırlık merkezlerinden birisi de şüphesiz Kafkaslardır. Rus istilasının Balkanlar'dan sonra hissedildiği önemli bir nokta da Kafkaslardır. Müslüman ve Türk nüfusun yoğun ve hareketli olduğu bölgelerden biri de buralardır. Osmanlı –Rus savaşlarının yapıldığı yıllarda Rus sal-

⁷ Kafli, Kadircan; *Türkiye'ye Göçler*, Çeltük Matbaacılık, İstanbul 1966, s. 24.

⁸ Karpat, H. Kemal; *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013. s. 161.

⁹ Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, cilt VIII, TTK Yayınları Ankara, 1988, s. 52.

¹⁰ McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün...*, s. 57.

dırları Balkanlar'la beraber Kafkasya'dan da gerçekleştiği için Anadolu Kars ve Erzurum yoluyla yoğun göçler almıştır. Bölgede Ermenilerle beraber Hristiyanların da olması göçün yönünü kimi zamanlarda tersine de çevirmiştir. 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Rus baskısıyla Kafkasya üzerinden Anadolu'ya yoğun göçler başlamıştır. Bu göçler İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yoğunluğu değişmekle beraber devam etmiştir. Göçler Anadolu'nun her tarafına olmakla beraber Kırım Tatarları Eskişehir bölgesine daha çok yerleşmişlerdir. Bu arada Azerbaycan'dan da Kars, Iğdır ve Erzurum civarına göçler olmuştur. Azerbaycan göçlerinde Ermenilerin Ruslarla birleşerek Azerbaycan Türklerini yurtlarından kovmak ve devlet kurma arzuları da bu göçleri kamçulamıştır.¹¹

Antalya'ya Yapılan Göçler

Osmanlı Devleti savaş kaybederek geriye doğru çekildikçe fetihlerle beraber giden Türk halkı da büyük kayıplar vererek, tarıfsız acılar görerek ve soykırımlara uğrayarak Anadolu'ya doğru gelmişlerdir. Zaman zaman yoğunlaşan bu mülteci akımı Antalya'ya da olmuştur. Osmanlı Devleti İstanbul'da "Göç Komisyonu Merkezi" kurmuş ve Balkanlar'dan hatta başlangıçta Kafkaslardan gelen taksimatı böylece yapmıştır. Hem Balkanlar'dan ve hem de Kafkaslardan Antalya'ya yoğun göçler olmuştur. Göç idaresince yapılan bu sevkler isteğe bağlı olduğu gibi zaruretler sebebiyle göç idaresi tarafından gönderilenler de olmuştur. Devlet ve bölge halkı, muhacirlerin isteklerinin karşılanması ve hayata tutunmaları için gerekli tüm desteği vermiştir.

Osmanlı Rus savaşının başlamasıyla beraber Balkanlar'daki Osmanlı şehirlerinden Anadolu'ya kara yoluyla olduğu gibi deniz yoluyla da göçler olmuştur. Bu iş için Karesi Vilayeti'ne yazılan ve Muhacir Komisyonu'na havale edilen bir telgrafta Konya Vilayeti'ne gelecek muhacirin Gelibolu'ya uğradıktan sonra Lapseki'ye uğramadan gitmeleri için talimat verilmiştir.¹²

Antalya halkı şehirlerine gelen muhtaç muhacirlere gerekli desteği vermiştir. Örneğin Antalya'da yapılan yetmiş hanelik bir yerin tamir ve her türlü bakımı yardım sever çevre halkı tarafından yapılarak Tuna yoluyla gelen muhacirlere verilmiştir. Buraya misafirlerin isteği üzerine Kırmıslı ismi verilmiştir. Bu ismin resmiyet kazanması için de Muhacerat Komisyonu vasıtasıyla Konya vilayetine bilgi verilmiştir. Buraya aynı zamanda muhtar ve imam tayini yapılmış ve Kırmıslı adıyla da muhtar mührü kazanması istenmiştir.¹³ Muhacirlerin geldikleri bölgelerin isimlerini yeni yerleşim yerlerine vermeleri Antalya'da da devam etmiştir. Rumeli'den gelen muhacirlerin Antalya'da yerleşecekleri bölgelere hangi isimlerin verileceği hususunda esnek davranılmıştır. Rumeli'den gelen muhacirlerin geldikleri yerlerin isimleri Muhacir Komisyonu'na verilen deftere listelenmiştir. Dolayısıyla Antalya'ya yerleşen muhacirlerin yerleştikleri yerlerde yeni köy isimleri alabilecekleri gibi Rumeli'den geldikleri yerlerin isimlerini de alabilecekleri kendilerinin seçimine bırakılmıştır. Kararlar Şura-yı Devlet'te alınmış ve Konya vilayetine gönderilmiştir.¹⁴ Yine aynı şekilde Girit'ten gelen muhacirlerin iskân edildikleri yerlerine Osmaniye, yeni yapılan camiye Reşadiye adı verilmiş ve onlar için yapılan okula da Meşrutiyet adı verilmiştir.¹⁵ Girit muhacirlerinin yerleştirilmesinde Osmanlı devletinin son döneminde politika haline gelen padişah ismi verme geleneği normal olmasına rağmen Meşrutiyet adının verilmesi dönemin siyasi şartlarına uygun olarak verilmiştir.

¹¹ Kafli, Kadircan, age., s. 20.

¹² DH. MKT. (Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi), 1346/25, H. 16. 2. 1302 / 5 Aralık 1884.

¹³ DH. MKT., 1393-72, H. 24.4.1304 / 20 Ocak 1877.

¹⁴ DH. MKT., 1393- 72, H. 13.5 1304/ 27 Ocak 1888.

¹⁵ DH.. İ. D..(Dahiliye İdari Kısım) 85-1, H. 13. 9. 1328/ 18 Eylül 1910.

Antalya'ya ilerleyen dönemlerde mülteci akımının yoğun olduğu görülmektedir. Öyle ki gelen göçmenlerin konut talepleri karşılanamadığından kimileri medreselere yerleştirilmişlerdi. Fakat medreselerde bu durum eğitim ve öğretimin aksamasına sebep olduğundan Antalya müftüsüyle beraber anılan belde ve yerleşim birimlerinden de şikâyetler gitmiştir. Medreselerin mültecilere tahsis edilmesi dolayısıyla ders yapamadıklarını telgrafla bildiren müftü hariç on bir kişi daha bulunmaktadır. Bu durum üzerine Konya vilayetine gönderilen bir emirle medreselerin boşaltılması, içinde bulunan Balkanlar'dan gelen göçmenlerin barakalara yerleştirilmesi ve medreselerin öğrencilere iade edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶

Osmanlı Devleti savaş yıllarından kurtulup felaketin yaralarını sarmaya başlayınca mültecilere devlet eliyle yapılan yardımlar da artmıştır. Konya vilayetine Meclis-i Vükela'dan gönderilen bir tezkereyle verilen iaşenin de artırılması istenmiştir. Tezkerede mültecilerin ekonomik durumlarının tespit edilemeyeceği göz önünde bulundurularak kendilerine verilen tayinatın bu oranda yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre büyük ve küçük ayırımı yapılarak on yaşından küçüklere yarım kıyye ve on yaşından büyüklerine de üçer yüz dirhem nan tayinât verilmesi uygun bulunmuştur. Bu verilen fazla yemeğin bir ay süreyle olması kararı verilmiştir.¹⁷ Daha önce normal olarak ne kadar verildiği ve niçin bir ay olması gerektiği konularında belgede izahat bulunmamaktadır. Ancak yardımların her gelen muhacire yapılmadığı görülmektedir. İhtiyacı olanlara ihtiyaç duyduğu kadar verilmesi diğerlerine de yardım yapılmaması kararlaştırılmıştır. Antalya'ya gelen muhacirlerle ilgili Muhacirin Komisyonu'na gelen bir emirde Kafkasya'dan gelen göçmenlere aciz ve muhtaç olanlara verilmesi kararlaştırılmıştır.

93 Harbi sebebiyle devletin imkânları yeterli olmayınca 23 Ocak 1878'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve 24 Ocak'ta ise Milletler Arası Muhacirlere Yardım Komitesi Avrupa'daki hayır kurumlarına yardım çağrısında bulunmuşlardır. Bu yardım çağrısı karşılıksız kalmamış değişik ülkelerden yardımlar gelmiştir.¹⁸

Antalya'ya Kafkaslar, Rumeli ve Balkanlar'dan muhacirlerden başka Girit adasının kaybedilmesi üzerine buradan da göçmenler gelmiştir. İşin ilginç yanı göçmenler Yunan vapurlarıyla taşınmasıdır. Girit adasından Yunan vapuruyla gelen dört yüz elli göçmen önce Aydın vilayetine gelmiş ardından bunlardan üç yüz seksen beşi Hacı Davut vapuruyla Antalya'ya sevk edilmişlerdir. Konya vilayetine de durum bildirilerek barınma ve beslenme için gerekli tedarikin yapılması istenmiştir.¹⁹ Bu ihtiyaçların karşılanması için Girit muhacirlerine yapılacak olan barınaklar için kullanılacak her türlü kerestenin vergiden muaf tutulması istenmiştir. Antalya Rüşumat Müdürlüğü'ne bilgi verilerek yukarıda belirtilen hususlarla ilgili olarak Girit muhacirleri için kullanılacak keresteden gümrük de alınmaması istenmiştir. Bu emir doğrudan padişahın Muhacerat-ı İslamiye Komisyonu'na gelmiştir. Kullanılan kerestelerin miktar ve fiyatlarının da mahallinde düzenlenecek bir mazbata ile ilgili birimlere iletilmesi istenmiştir.²⁰

Antalya'ya gelen muhacirlerin bir başka problemleri de iklim olmuştur. Bölgenin sıcak olması sebebiyle yüksek yerlerden gelen göçmenler hava değişimi sebebiyle hasta olmuşlardır. Sıcak sebebiyle kendilerine komisyon tarafından gösterilen mahalle oturmamışlar üstelik oturmaları için uygun

¹⁶ BEO. (Babıali Evrak Odası), 107-8004, H. 26.04. 1310/ 17 Kasım 1892.

¹⁷ MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları), 62-86, H. 13.07. 1308/ 22 Şubat 1891.

¹⁸ İpek, Nedim; *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1999, S. 79.

¹⁹ Y..A... HUS. (Sadâret Hususî Maruzât Evrakı), 397-71, H. 12.2. 1317/ 22 Haziran 1899.

²⁰ İ..RSM. (İrade Rüşumat) , 10-35, H. 5. 6. 1317 / 11 Ekim 1899.

yer gösterilmediği gerekçesiyle de Antalya mutasarrıflığına şikâyet ederek “Sahillere ve sıcak bölgelere yerleşmek istemiyoruz.” demişlerdir. Muhacirler, kendi hayat şartlarına uygun yüksek yerlerde yerleşebilecekleri geniş alanlar bulunduğunu ve iklimce serin ve yüksek yerlerin kendileri açısından yaşamaya elverişli olduğunu dile getirmişlerdir.²¹

Muhacirlerin zaman zaman da olumsuz şartlarla karşılaştıkları olmuştur. Kafkasya’dan Antalya’ya gelen muhacirlere kalıcı konutlarının yapılmasına kadar geçecek sürede kendilerine çadır verilmesi istenmiştir. Bu amaçla Antalya ve Alanya taraflarına yağmur geçirmeyecek şekilde iki yüz elli çadır verilmesi seraskerlik kanalıyla istenmiştir.²²

Antalya’ya yapılan göçler Kafkasya, Girit ya da Balkanlar’dan da olsa deniz yoluyla taşınmıştır. Kafkas muhacirlerinin hangi güzergâhı kullandıkları bilinmemektedir. Ancak belgelere yansıdığı kadarıyla yoğun bir göç dalgasının Çanakkale üzerinden yapıldığı hatta Lapseki limanının kullanıldığı bilinmektedir. Kaç kişinin nerelere göçe tabi olduğu hususunda elimizdeki bir belgede şu sayılar vardır. Antalya, Mersin, Beyrut ve İskenderun limanına 1295/ 1878 tarihli bir kayda göre İngiliz vapuruyla Bosna’dan 2263, Selanik’e 622 ve Murat Nusret adlı bir vapurla İzmir’e 5041 ve yine İzmir’e 6923 muhacir gelmiştir. Bir seferde Anadolu’ya akan göçmen sayısı 11.060 olarak görülmektedir. Yine aynı yerde kayıtlı 22 varaklık belgenin birkaçında ise Avusturya’nın Luyid şirketine ait bir gemiyle 2455 göçmenin getirilmesi için şirketle anlaşma yapıldığı bilgisi vardır.²³

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kaybedilen savaşlarla beraber Balkanlar, Rumeli ve Kafkaslar başta olmak üzere düşman eline geçen her Türk toprağından Anadolu’ya yoğun göçler olmuştur. Kırım’ın kaybı ile başlayan göç dalgası 1877-78 Osmanlı Rus savaşıyla çok daha yoğunlaşmıştır. Özellikle Bulgaristan’dan Rus ordusunun desteklediği Bulgar çetelerinin önünden kaçan Türkler, Çerkesler ve sair Müslüman kitle Anadolu yollarına düşmüştür. Sahillere yakın olanlar gemilerle Çanakkale ve İzmir’e gelmişlerdir. Kara yoluyla ve trenle bin bir güçlkle gelen göçmenler ise önce İstanbul’da kurulan merkezlerinde Muhacir Komisyonu marifetiyle toplanmış sonra da değişik yerlere sevk edilmişlerdir.

Sevk edilen muhacirler Antalya’ya deniz yoluyla gelmişlerdir. Göçmenler ilk geldikleri zaman çadırlar verilmiş, çadır bulunamadığı zamanlarda seraskerlikten çadır desteği alınmıştır. Bölgenin hayırsever halkı konut yapımında destek vermiş ve para ve benzeri yardımlarda bulunmuştur. Muhacirlere verilen kereste ve ahşap için devlet destek sağlamıştır. Gelen halka başlangıçta iâşe desteği verdiği gibi tohumluk da verilerek hayata tutunmalarına çalışılmıştır. Antalya halkı da gelenlere iyi davranmış, uygun konutlar bulmalarına yardımcı olmuşlardır. Yerleşilen yerlere hemen cami ve okul yapılarak sosyal ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. Yer isimlendirmelerinde de devlet esnek davranmış, göçmenlerin istedikleri köy veya yerleşke isimleri alabildikleri gibi dönemin karakterine uygun isimler de verilmiştir. Örneğin, Aziziye, Mahmudiye, Hamidiye gibi.

Antalya’nın sıcak ve nemli olması sebebiyle muhacirler dağlık kesimlere gitmişlerdir. Devlet bunun için de kolaylık göstermiş, arazi tahsis etmiştir. Muhacirlere yapılan yardımların tamamını kapsamadığı görülmektedir. Antalya’da belirlediğimiz kadarıyla, bu devlet politikası olarak da uygulanmış olabilir, ihtiyacı olmayan göçmenlere yardım yapılmamıştır. Yardımlar da yaşa ve ihtiyaç durumuna göre yapılmış, ihtiyaçlar ortadan kalkınca yardımlar da kesilmiştir.

²¹ İ..DH..(İrâde - Dahiliye), 1226-95953, H. 23. 9 1309/ 21 Nisan 1892.

²² Y.. PRK.. UM..(Perakende Evrakı - Umum Vilayetler Tahrirâtı),21-64, H. 28. 8. 1308 / 8 Nisan 1881.

²³ Y..PRK. KOM.(Yıldız Perakende Evrakı Sadâret, Umum Vilayetler Tahrirâtı), 1-54, H. 15. 12 1295 / 10 Aralık 1878, lef 1-23.

Osmanlı Devleti Anadolu dışından gelen Türk ve Müslüman kitleye kucak açmış, imkânlar ölçüsünde yardım etmiştir. Anadolu halkı da aynı hassasiyeti göstermiştir.

Sahillere yakın olanlar gemilerle Çanakkale ve İzmir'e gelmişlerdir. Kara yoluyla ve trenle bin bir güçlkle gelen göçmenler ise önce İstanbul'da kurulan merkezlerinde Muhacir Komisyonu marifetiyle toplanmış sonra da değişik yerlere sevk edilmişlerdir. Sevk edilen muhacirler Antalya'ya da gelmişlerdir. Büyük oranda deniz yolu tercih edilmiştir. Göçmenler ilk geldikleri zaman çadırlar verilmiş, çadır bulunamadığı zamanlarda askeri birimlerden de çadır desteği alınmıştır.

Bölgenin hayırsever halkı konut yapımında destek vermiş ve para ve benzeri yardımlarda bulunmuştur. Muhacirlere verilen kereste ve ahşap için devlet destek sağlamıştır. Gelen halka başlangıçta iâşe desteği verdiği gibi tohumluk da verilerek sonraları hayata tutunmalarına çalışılmıştır. Antalya halkı da gelenlere iyi davranmış, uygun konutlar bulmalarına yardımcı olmuştur.

Yerleşilen yerlere hemen cami ve okul yapılarak sosyal ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. Yer isimlendirmelerinde de devlet esnek davranmış, göçmenlerin istedikleri köy veya yerleşke isimleri alabildikleri gibi dönemin karakterine uygun isimler de verilmiştir. Örneğin, Aziziye, Mahmudiye, Hamidiye ve hatta meşrutiyet adı dahi verilmiştir.

Antalya'nın sıcak ve nemli olması sebebiyle muhacirler dağlık kesimlere gitmişlerdir. Devlet bunun için de kolaylık göstermiş, arazi tahsis etmiştir. Muhacirlere yapılan yardımların tamamını kapsamadığı görülmektedir.

Antalya'da belirlediğimiz kadarıyla, bu devlet politikası olarak da uygulanmış olabilir, ihtiyacı olmayan göçmenlere yardım yapılmamıştır. Yardımlar da yaşa ve ihtiyaç durumuna göre yapılmış, ihtiyaçlar ortadan kalkınca yardımlar da kesilmiştir. Osmanlı Devleti Anadolu dışından gelen Türk ve Müslüman kitleye kucak açmış, imkânlar ölçüsünde yardım etmiştir. Anadolu halkı da aynı hassasiyeti göstermiştir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Vesikaları

BEO., 107-8004, H. 26.04. 1310/ 17 Kasım 1892.

DH. MKT., 1346/25, H. 16. 2. 1302 / 5 Aralık 1884.

DH. MKT., 1393- 72, H. 13.5 1304/ 27 Ocak 1888.

DH. MKT., 1393-72, H. 24.4.1304 /20 Ocak 1877.

DH.. İ. D.. 85-1, H. 13. 9. 1328/ 18 Eylül 1910.

İ..DH., 1226-95953, H. 23. 9 1309/ 21 Nisan 1892.

İ..RSM. , 10-35, H. 5. 6. 1317 / 11 Ekim 1899.

MV., 62-86, H. 13.07. 1308/ 22 Şubat 1891.

Y.. PRK.. UM..21-64, H. 28. 8. 1308 / 8 Nisan 1881.

Y..A... HUS., 397-71,H. 12.2. 1317/ 22 Haziran 1899.

Y..PRK. KOM., 1-54, H. 15. 12 1295 / 10 Aralık 1878, lef 1-23.

Araştırmalar

ÇETİN, Altan- Galip ÇAĞ; "Arşiv Belgelerine Göre Kosova'nın İslamlaşmasına Dair Osmanlı Uygulamaları", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Editör: Yrd. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ, Yrd. Doç. M. Bilal ÇELİK, Yrd. Doç. Serkan YAZICI, s. 285-302.

İPEK, N., *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

KAFIL, K., *Türkiye'ye Göçler*, Çeltük Matbaacılık, İstanbul, 1966, s. 24.

KARAL, E. Z., *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, cilt VIII, TTK Yayınları Ankara, 1988, s. 52.

KARPAT, H. K., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev: Recep Boztemur, İmge Kitabevi, İstanbul, s. 221.

KARPAT, H. K., *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 161.

MCCARTHY, J., *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1995, 3. Baskı, s. 61.

- SARAÇ, H., 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Köy-Mezra, Köy-Yayla Arasındaki Göçlerin Şehir Hayatına Etkisiyle Meydana Gelen Değişikliklerin Kültürel Hayattaki Yansımaları: Atdeşen(Rize) Yaylaları Örneği 1880-2010, CIEPO, Ulaslar Arası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011, Uşak, 2011, s. 1052.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, Cilt IV I. Bölüm*, TTK Yayınları, Ankara 2007, 6. Baskı, s. 491.
- YETİŞGİN, M., "On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Editör: Yrd. Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ, Yrd. Doç. M. Bilal ÇELİK, Yrd. Doç. Serkan YAZICI, s. 745-770.